

Anlam Bütünlüğü Açısından Bakara 189. Âyet ile İlgili Bir Değerlendirme

(Evlere Kapılarından Girmenin Hilaller Hakkındaki Soru ile Münasebetine Dair)

Abdurrahman ATEŞ*

Özet: Bakara sûresinin 189. âyeti, görünürde birbirinden farklı iki konuyu bir arada ele almaktadır: Hilallerin durumu ve evlere arkalarından değil kapılarından girilmesi gerektiği konularını. Bir ayette anlam bütünlüğü olması için ele aldığı konular arasında bir kopukluk bulunmamalıdır. İşte bu âyet, ifadeleri arasında ilişki kurmakta en çok zorlanılan ayetlerdendir. Bunun nedeni, cahiliye dönemi uygulamaları ile ilgili nakledilen bazı rivayetlerin ayetle doğrudan ilişkilendirilmesi ve "eve arkasından girmek", "eve kapısından girmek" ifadelerinin deyimsel anlamının göz ardı edilmesidir. Aslında Hz. Peygamber'e sorulan soruya beklenmeyen cevap verilmek suretiyle sormaları gereken başka konulara dikkatler çekilmiştir. Daha sonra ise soru sorma yöntemlerinin yanlışlığı, evin kapısı varken arkasından girmeye benzetilmiştir.

Anahtar kelimeler: Soru, Hilal, Ev, Kapı, Misal, Üslûb-i Hakîm.

An Evaluation Of The 189th Verse Of Baqara From The Perspective Of Contextual Integrity

(The Connection Between The Question Of The Status Of Crescent And Entering House From Its Door)

Abstract: In the 189th verse of Suratul Baqara, seemingly there are two different topics addressed i.e. I- the status of crescent and II- requirement for the entrance to houses not from their backs but rather from their doors. To preserve the integrity of the content for a given ayah, there must be contextual nexus between the topics mentioned. This verse has been one of the few verses in which the immediate meanings of two different aspects of the ayah were hardly relevant. The reason for this is that during the time of ignorance (jahiliyyah) some of the practices narrated in many exegeses (tafsir) books were directly associated with the ayah and the colloquial (idiomatic) meaning of "entering house from back", "entering house from door" were ignored. Indeed, the unexpected response to the question asked to the Prophet (pbuh) was directed to a topic that they should be concerned more. Afterwards, the ayah makes an analogy between the wrong methodology of asking the question and how it resembles with entering a house from its back when there is a door.

Key Words: Ask (question), Crescent, House, Door, Example, Uslub-i Hakim

* Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Kur'an, insanlara doğru yolu göstermek üzere indirilen Allah'ın son mesajıdır. Şüphesiz onun en doğru yola iletme vadinin¹ gerçekleşmesi, ayetlerinin gündemde tutulmasına (*tezekkür*)², üzerinde düşünülmesine (*tefek-kür*)³, bağlantılarının kurulmasına (*taakkul*)⁴ ve anlaşılması için peşine düşülmesine (*tedebbür*)⁵ bağlıdır. Rehberliğinden yararlanmak isteyenler için kolaylaştırıldığı bildirilen Kur'an'ın⁶ doğru anlaşılmasını sağlamak üzere nüzûlünden bugüne kadar birçok çalışma yapılmıştır. Ancak indiği dönemden bugüne kadar asırlar geçmiş olması da bazı ayetlerin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu zorluk, bazen kelimelerin etimolojisinden, bazen Kur'an'ın çevrildiği dilin, Arapçadaki dil ve belâgat/edebiyat özelliklerine cevap vermekte yetersiz kalmasından kaynaklanmaktadır. Bazen de nüzûl sebeplerinin âyetin anlamıyla ilişkilendiril(e)memesi, anlaşılmasını zorlaştırabilmektedir. Hem dil, hem lafza aşırı bağlı kalma, hem de nüzûl sebeplerine gereğinden fazla anlam yükleme nedeniyle mesajın/maksadının doğru anlaşılmadığını düşündüğümüz ayetlerden birisi de Bakara sûresinin 189. âyetidir. Âyetin metni ve Türkçe meâllerin genel olarak verdiği meâli şu şekildedir:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيْتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبُرُ بَأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ
الْبُرُ مِنْ اتَّقَى وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Onlar sana, hilâlleri soruyorlar. De ki: “Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. İyilik/erdem, evlere arkalarından girmeniz değildir. Ama iyilerdemli davranış, Allah’a karşı gelmekten sakınan insanın davranışdır. Öyleyse evlere kapılarından girin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.”

Âyetteki anlam(a) sorunu, vakit ölçüleri olduğu bildirilen hilaller ile evlere arkalarından veya kapılarından girmek arasında ne gibi bir ilişki bu-

¹ İsra 17/9.

² Bakara 2/221, Nûr 24/1, Sâd 38/29, Zümer 39/27, Duhân 44/58.

³ Bakara 2/219, Nahl 16/44, Haşr 59/21.

⁴ Bakara 2/242, Yûsuf 12/2, Nûr 24/61, Zuhruf 43/3.

⁵ Nisa, 4/82, Sâd 38/29, Muhammed 47/24.

⁶ Kamer 54/17, 22, 32, 40.

lunduğudur. Tefsir kaynaklarının bir çoğunda nüzûl sebebi olarak nakledilen rivayetlerin olduğu gibi kabul edilmesi nedeniyle okuyucu tarafından, aynı âyette vurgulanan bu iki konu arasında bir münasebet kurul(a)madığı görülmektedir. Bir kaç istisna dışında⁷ Türkçe meâllerin hemen hemen tamamında da, genellikle lafza bağlı kalınarak hazırlandığından olacak ki birbirinden bağımsız iki konudan söz edilmiş gibi bir anlam ortaya konmakta, anlamdaki kapalılığı gidermek üzere konuyu açıklığa kavuşturacak bir açıklama notu bile düşülmemektedir.

İşte bu çalışmada, yukarıdaki âyetin doğru anlamını tespit etmek amacıyla anlama sorunu olduğunu düşündüğümüz iki konu, başta tefsir olmak üzere temel kaynaklardan hareketle irdelenecektir: Birincisi; hilallerle ilgili sorulan soruya cevap vermek yerine, sorulması gerekirken sorulmayan daha önemli bir konuyu gündeme getirip ona cevap verilmesinin nedeni ve önemine vurgu yapmak. İkincisi ise (herhangi bir soru sorulduğuna dair bir işaret bulunmadığı anlaşılan) evlere giriş şekline söz eden âyetin ikinci bölümü ile hilaller hakkında soru sorma arasında münasebet/anlam ilişkisini kurmaktır.

I. Hilaller İle İlgili Soru ve Beklenmeyen Cevap: Vakit Ölçüsü Olması

Hz. Peygamber, gerek İslam ile ilgili doğru bilgi sahibi olmak amacıyla sahabe tarafından, gerekse İslam hakkında şüphe oluşturmak amacıyla inkâr edenler tarafından sorulan birçok soruya cevap vermiştir. Bu sorular ve verilen cevaplar hadis ve siyer kaynaklarında ayrıntılarıyla nakledilmiştir. Ancak bunlar arasından özellikle Kur'an'da söz konusu edilen ve cevapları farklı şekillerde verilen sorular da vardır ve bunların her biri ayrı birer araştırma konusu olacak niteliktedir. 15 konuda sorulan ve 17 âyette cevaplandırılan bu

---

⁷ Evlere giriş şekline dair ifadelerin hilallerin durumunun sorulması ile münasebetini, soru sormadaki yöntemin yanlışlığına dair bir uyarı şeklinde meâle yansıtan örneklerden bazıları: Ali Ünal, Ahmet Tekin, Abdülkadir Şener-Cemal Sofuoğlu-Mustafa Yıldırım. Meâldeki kapalılığı açıklama notuyla gidermeye çalışanlar: Abdülbaki Gölpinarlı, Edip Yüksel, Muhammed Esed, Ümit Şimşek, Mustafa Öztürk, Mustafa İslamoğlu.

sorulara⁸ dair 8 âyet Bakara sûresinde, 9 âyet ise diğer sûrelerde yer almaktadır.⁹

Genel olarak sorular Müslümanlar tarafından sorulmuş olmakla beraber, çoğunlukla müşriklerin sorduğu sorular da söz konusu edilmiştir. Kıyametin zamanı, ruh ve Zulkarneyn ile ilgili sorularda olduğu gibi... İçki, kumar, hayız ve infak konularında görüleceği üzere bu soruların bir kısmına, ihtiyaç duyulan şekilde ve soranların aydınlatılması amacıyla cevaplar verilirken, ruh konusundaki soru, muhatabın bilmesi gerekmeyen bilgiler içerdiği için cevapsız bırakılmıştır. Bunların yanı sıra diğer bir soru-cevap şeklinde, Hz. Peygamber'in ilgi alanına girmediği halde ya da sadece kendisini zor durumda bırakmak amacıyla sorulan ve beklenenden farklı cevaplandırılan soru şeklindedir. İşte Bakara sûresinin 189. âyetinin konusu olan hilaller ile ilgili soru ve verilen cevap da bu türden bir soru-cevap örneğidir.

Taberî'de (v. 310), hilallerle ilgili soruyu soranın kim olduğu belirtilmezken¹⁰ Vâhidî (v. 468), bu soru ve cevabın yer aldığı Bakara sûresinin 189. âyetinin, Muâz b. Cebel'in, Hz. Peygamber'e gelip "Ya Rasûlallah! Yahudiler bize gelip hilâlleri soruyorlar (onlara ne cevap verelim?)" demesi üzerine indirildiğini nakleder. Yahudilerin sorularını bizzat Hz. Peygamber'e yöneltip: "Allah bu hilâlleri niçin yaratmıştır?" diye sordukları şeklindeki rivayeti ise Katâde'ye dayandırır.¹¹

⁸ Zerkeşî'nin, sayısını 14 olarak verdiği bu âyetlerin kapsamına, "يسئفونك" ifadesiyle başlayan Nisâ sûresinin kadınlar ile ilgili 127 ve kelâle ile ilgili 176. âyetleri ile kıyametin ne zaman kopacağına dair sorunun yer aldığı A'râf sûresinin 187. âyetini (ki aynı soru Nâziât sûresinin 42. âyetinde de yer almaktadır) almadığı görülmektedir. Bk. Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Kahire, 1984, IV/52-53.

⁹ Bakara sûresinde yer alan soru ve cevaplar: **Allah'ın yakın-uzak oluşu** (186. âyet), **hilaller** (189. âyet), **infak** (215 ve 219. âyet), **haram aylar** (217. âyet), **içki ve kumar** (219. âyet), **yetimler** (220. âyet), **hayız** (222. âyet). Diğer sûrelerde yer alan soru ve cevaplar şunlardır: **Kadınlar** (Nisâ 127. âyet), **kelâle** (Nisâ 176. âyet), **helal olan yiyecekler** (Mâide 4. âyet), **kıyamet** (A'râf 187 ve Nâziât 42. âyet), **ganimetler** (Enfâl 1. âyet), **ruh** (İsrâ 85. âyet), **Zulkarneyn** (Kehf 83. âyet), **dağlar** (Tâhâ 105. âyet).

¹⁰ Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, Kâhire, 2001, III/280-283.

¹¹ el-Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'an*, Beyrut, 1991, s. 55.

Bu âyetin, Ensardan olan Muâz b. Cebel ve Sa'lebe b. Ğanem'in "Ey Allah'ın elçisi! Hilâl neden önce ip gibi ince görünüyor, sonra gittikçe büyüyor, dolunay haline geliyor, sonra tekrar küçülmeye başlıyor ve ilk başladığı gibi ince oluyor?" diye sormaları üzerine nazil olduğuna dair bilgi ise¹² İbn Abbâs'tan rivayet edilmiştir.¹³ Hem rivayetlerdeki farklılıklardan, hem de يسألونك kelimesinden, bu sorunun bir defa sorulmadığı, tekrar tekrar sorulmuş olduğu da anlaşılabilir.¹⁴

Âyet, her kimin sorması üzerine nâzil olursa olsun, verilen cevap, soranın beklediği cevap olmadığı, sorunun cevabı olacak şekilde hilallerin ay boyunca geçirdiği merhalelerden söz etmek yerine vakit ölçüleri olduğundan söz edilmesinden anlaşılmaktadır. Zerkeşî'nin (v. 794) ifadesiyle, aslında bir soru yöneltildiğinde, verilen cevap soruya uygun olmalıdır. Ancak sorunun nasıl olması gerektiğine dikkat çekmek amacıyla sorulan sorunun gereği olan cevabın verilmesinden vazgeçilebilir. *Uslûbu'l-Hakîm*¹⁵ diye isimlendirilen bu durumun örneği olan bu âyette de, asıl sorulması gereken daha önemli hususun terk edildiğine dikkat çekilmiştir. Dolayısıyla başlangıçta ip gibi görünen, sonra azar azar artan/büyüyen, nihayet dolunay haline gelen, sonra başlangıçtaki haline dönünceye kadar tekrar incelemeye başlayan hilalin durumunun ne olduğuna dair sorulan sorulara, "insanlar ve hac için vakit ölçüleridir" şeklinde cevap verilmiştir.¹⁶ Diğer bir ifadeyle Allah soru soranları, hilâl-

¹² Mukatil b. Süleyman b. Beşir el-Ezdî, *Tefsîru Mukatil b. Süleyman*, Beyrut, 2003, I/100; el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 56; Beğâvî, Ebu Muhammed Huseyin b. Mes'ud, *Meâlimu't-Tenzîl*, Riyad, 1409, I/211; Zemahşerî, Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf*, Riyad, 1998, I/393.

¹³ İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman ibn Ali, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, Beyrut, 1983, I/195.

¹⁴ Şîrâzî, Nâsır Mekârim, *el-Emsel fi Tefsîri Kitâbillahi'l-Munezzel*, Kum, 1379 (hicri), II/11.

¹⁵ Bu edebî sanat iki şekilde telaffuz edilmektedir: أسلوب الحكيم ve الأسلوب الحكيم. Birincisinde üslubun kendisi hikmetli olarak nitelendirilmiş iken ikincisinde konuşan kimsenin üslubu hikmetli olarak nitelendirilmiştir. Buna göre birincisinde hikmetli olma özelliği söze ait iken ikincisinde hikmetli olma özelliği konuşan kimseye ait olmaktadır. Bk. Ahmed, Ali Zuvârî, *Uslûbu'l-Hakîm fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Cezayir, 2014, s. 12. Türkçede daha çok *Üslûb-i Hakîm* şeklinde kullanılan bu terki, bu çalışma boyunca *Uslûbu'l-Hakîm* şeklinde kullanılacaktır.

¹⁶ Zerkeşî, IV/42-43.

lerin hikmetini anlamaya yönelterek kendileri için en uygun olanın, ayın başlangıcından itibaren ışığının neden arttığını, sonuna doğru ise neden azaldığını sormak değil, hilallerin yaratılış hikmetini sormaları gerektiğini hatırlatmıştır.¹⁷

Bu âyetin yanı sıra Kur'an'da başka örnekleri de bulunan¹⁸ ve belâgat âlimleri tarafından *Uslûbu'l-Hakîm* olarak nitelenen¹⁹ bu edebî sanat ile ilgili bir kaç hususa işaret etmek yerinde olacaktır:

Bu edebî sanattan *Uslûbu'l-Hakîm* ifadesiyle ilk söz eden Sekkâkî'dir (v. 626).²⁰ Sekkâkî, *Uslûbu'l-Hakîm* terkiğini "muhatabın sözünün, beklemediği bir şekilde değerlendirilmesi veya soru soranın, istediğinden farklı bir şekilde değerlendirilmesi"²¹ olarak tanımlamıştır. Cürcânî'ye (v. 816) göre ise, *Uslûbu'l-Hakîm*, sözü söyleyenin, daha önemli olan hususu terk etmesinden dolayı kınanarak daha önemli olan hususun zikredilmesidir.²² Bu ise ya muhatabın beklemediği bir hitapla karşılaşması şeklinde olur ve sözünün, kastettiği anlamdan farklı bir anlama taşınarak daha uygun düşenin diğer karşılık olduğu vurgulanır ya da soru soranın beklemediği bir cevapla karşılaşması şeklinde görülür. Bu durumda muhatabın sorusu başka bir soru konumunda kabul edilerek ona uygun düşenin veya onun için önem taşıyan bu sorunun cevabı olduğuna dikkat çekilmek istenir.²³

¹⁷ Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefâsîr*, Beyrut, 1981, I/127. Ayrıca bak. el-Kattân, Menna', *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an*, Suûd-i Arabistan, 2000, s. 178.

¹⁸ Bakara 2/215, İsrâ 17/85, Şuarâ 26/23-24. *Uslûbu'l-Hakîmsanati* açısından bu âyetlerdeki soru-cevap şeklinin açıklamaları için bak. Zerkeşî, IV/43-45.

¹⁹ Sâbûnî, I/127.

²⁰ Durmuş, İsmail, "Üslûb-i Hakîm", *DİA*, Ankara, 2012, 42/381.

²¹ es-Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali, *Miftâhu'l-Ulûm*, Beyrut, 1987, s. 327. Bakara sûresinin 189. âyetindeki hilaller ile ilgili soru-cevap şekline dair İbn Kemâl'in Sekkâkî'ye yönelttiği eleştiriler için bk. Bayer, İsmail, "İbn Kemâl'in "el-Üslûbu'l-Hakîm" Risalesinde İlgili Âyetlere Bakışı ve es-Sekkâkî Eleştirisi", *İLTED (İlahiyat Tetkikleri Dergisi)*, Erzurum, 2016/1, Sayı: 45, (215-231), s. 222-223.

²² Curcânî, Muhammed Şeîf, *et-Ta'rîfât*, Beyrut, 1985, s. 23.

²³ el-Kazvînî, el-Hatîb, *el-İzâh fi Ulûmi'l-Belağa*, Beyrut, 2003, s. 70.

Bu tanımlar, bir sözün beklenmeyen bir tarzda veya ısrarla cevabı istenen bir sorunun amacı dışında cevaplandırılması şeklinde de yorumlanabilir.²⁴

Bakara sûresinin 189. âyetinde, kamerî takvim ile hilalin evrelerine göre vakti belirlenen haram aylar ile hac, oruç, itikâf ve zekât gibi ibadetlere dair hükümlerin bulunduğu bir bağlamda ayın hareketlerinden söz edilmektedir. Dolayısıyla Müslümanlar açısından ayın hareketleri daha fazla önem arz etmeye başladığı için bunun Hz. Peygamber'e sorulduğu ve istenen cevabın alındığı düşünülebilir.²⁵ Bununla birlikte âyetin devamındaki ifadelerden (ki evlere giriş şeklinden söz eden âyetin ikinci yarısı ile ilgili ileride açıklama yapılacaktır), beklenenden farklı bir cevabın verilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Bu soru-cevap tarzı, aynı zamanda eğitim ve öğretimle meşgul olanların, fetva makamında bulunanların, herhangi bir konuda kendisine soru sorularının, muhataplarına, öncelikle lazım olanı üslub-ı hakim ile anlatmalarının önemine işaret olarak da okunabilir. Buna göre sorulan sorulara cevap verilirken, muhatap için gerekli olan hususlara ilaveten muhatabın ihtiyaç duyacağı başka meseleler de izah edilmelidir.²⁶ Nitekim İbnu'l-Arabî (v. 543/1148) de, anlamı tamamlamak, sorulmayan başka bir şeyle ilgili bilgi vermek ve karar vermenin gerektiği sırada bunu pekiştirmek üzere, sorulan sorunun gerektirdiği cevaptan fazla açıklama yapmayı, fetvanın güzel taraflarından birisi olduğunu belirtir.²⁷

²⁴ Bayer, İsmail, "İbn Kemâl'in "el-Üslûbu'l-Hakîm" Risalesinde İlgili Âyetlere Bakışı ve es-Sekkâkî Eleştirisi", *İLTED (İlahiyat Tetkikleri Dergisi)*, Erzurum, 2016/1, Sayı: 45, (215-231), s. 219.

²⁵ Duman, Zeki, *Beyânu'l-Hak*, Ankara, 2006, III/68.

²⁶ Dölek, Adem, "Edebî Açıdan Hadîslerde "Üslûb-i Hakîm" ve Önemi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum, 2001, (15/2001, 325-340), s. 338-339

²⁷ el-Mübârekfûrî, Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim, *Tuhfetu'l-Ahvezî bi Şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, Beyrut, 1990, I/189. Ayrıca İbnu'l-Arabî'ye isnat edilmeden dikkat çekilen benzer bir husus için bk. el-Azîmâbâdî, Muhammed Şemsu'l-Hak, *Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Suneni Ebî Davûd*, Tahkîk: Abdurrahman Muhammed Osman, Medine, 1968, I/154.

Bu uygulamanın güzel örneklerinden birisi de Yûsuf sûresinin 36-41. âyetleri arasında anlatılan ve Yûsuf (a.s)'ın, zindan arkadaşlarının gördüğü rüyalarının ne anlama geldiğini sormaları üzerine cevap verirken izlediği yöntemdir:

Yûsuf (a.s) ile birlikte hapse giren iki gençten biri rüyasında şaraplık üzüm sıkıldığını, diğeri ise başının üzerinde bir ekmek taşıdığını ve kuşların ondan yediğini görmüştü. Bu rüyalarının ne anlama geldiğini kendilerine anlatmasını istemeleri (36. ayet) üzerine Yûsuf (a.s), Allah'a ve ahirete inanmayan bir toplumun milletini/dinini terk ettiğini, İbrâhim, İshak ve Yâkub'un dinine tabi olduğunu, Allah'a herhangi şeyi ortak koşmanın asla doğru olmadığını, tevhid inancının, Allah'ın bütün insanlara bir ihsanı olduğunu anlatmıştır (37-38. âyet). Daha sonra farklı ilahlara kulluk ile tek ilah olan Allah'a kulluk yapmanın mukayesesini yapmalarını istemiş ve kulluk yaptıkları ilahlarının sadece kendilerinin ve atalarının uydurduğu birtakım boş isimlerden ibaret olduğunu, hüküm verme yetkisinin sadece Allah'a ait olduğunu hatırlatmıştır (39-40. ayet). Yûsuf (a.s), rüyalarının te'vîlini (sonucunu) bekleyen arkadaşlarına rüyalarının nasıl sonuçlanacağını anlatmak yerine, bekledikleri cevaba odaklandıkları sırada onların asıl ihtiyacı olduğunu gözlemlediği iman ve kulluk ile ilgili bilgi vermiş, en sonunda ise sorulan soruya beklenen cevabı vermiştir (41. âyet):

“Ey hapishane arkadaşlarım! Rüyalarınıza gelince; biriniz efendisine içki sunacak, öbürünüz ise idam edilecek ve başını kuşlar gagalayacak. İşte benden öğrenmek istediğiniz rüyalar hakkında bu karar verilmiştir.”

Görüldüğü gibi rüya ile ilgili sorulan sorunun cevabı hemen verilebilecek iken verilmemesi, bunun yerine sorulmayan ve beklenmeyen başka konuların anlatılmasına öncelik verilmesi, muhatabın daha önemli olan ihtiyacından kaynaklanmaktadır.

Hilallerle ilgili sorunun cevaplandırıldığı bağlamda herhangi bir sorunun sorulmamasına rağmen söz konusu edilen evlere giriş şekline dair hatırlatmalar da, âyetin anlam bütünlüğü açısından değerlendirilmesini gerektirmektedir. Çünkü her iki konu birbirine atfedilerek sunulduğuna göre birbirinden bağımsız konular olmadığı izlenimini vermektedir. Dolayısıyla âyetin doğru anlaşılması, birbirinden farklı gibi görünen iki konu arasındaki ilişkinin doğru tespit edilmesine bağlıdır.

II. Evlere Giriş Şekline Dair Kurallar ve Anlam Bütünlüğü Açısından Hilallerin Durumu İle Münasebeti

Aynı âyetin birbirinden kopuk farklı konulardan söz etmesi veya söz ediyor gibi görünmesi, Kur'an'ın i'cazı ile örtüşmeyen bir durumdur. Çünkü Kur'an'ın i'cazının önemli yönlerinden birisi de sûre ve âyetler arasında bir münasebetin/irtibatın bulunmasıdır.²⁸ Diğer bir ifadeyle, kelimelerinin diziliş şekli olarak da tanımlanabilecek nazım özelliği, Kur'an'ın i'cazının gereğidir.²⁹ Ancak buna rağmen bazen bir âyetin doğru anlaşılmasına neden olacak şekilde aynı âyetin ifadeleri arasındaki münasebetin kurul(a)maması da söz konusu olmakta ya da zorlama münasebetler kurulabilmektedir. İşte Bakara sûresinin 189. âyeti de, bir arada sunduğu hilallerin durumu ile evlere giriş şekline dair ifadeleri arasındaki münasebetin tespiti açısından anlaşılmasında zorluk yaşanan âyetlerdendir. Nitekim Zerkeşî (v. 794), birbirlerine atfedilen aynı ayetteki cümleler arasında bazen irtibat kurma sorunu yaşadığını, bunu çözmek için de bazı açıklamalara ihtiyaç duyulduğunu belirttikten sonra örnek olarak bu âyeti vermiştir.³⁰

Buna göre âyete ilk bakışta hilallerin durumu ile evlere giriş arasında bir münasebetin bulunmadığı düşünülse de, aslında sıkı bir münasebetin olduğu muhakkaktır. Ancak bu münasebeti, gizli bir sorunun sorulduğu varsayımından hareketle verilen bir cevap olması durumunda “*iyilik/erdem, evlere arkalarından girmeniz değildir. Ama iyilerdemli davranış, Allah'a karşı gelmekten sakınan insanın davranışdır. Öyleyse evlere kapılarından girin.*” cümlesinin önceki cümleye atfedilmesinin anlamlı olabileceği şeklindeki izahlar³¹ pek de isabetli görünmemektedir. Çünkü sorun, evlere girme şekliyle ilgili hükmün hangi olay veya soru üzerine indiği değil, hilaller ile ilgili sorulan soruya ve-

²⁸ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara, 1989, s. 204.

²⁹ Zemahşerî, III/138.

³⁰ Zerkeşî, I/40. Zerkeşî'nin hilaller ile evlere giriş hükmü arasında nasıl bir münasebetin bulunduğu dair yaptığı izahlar için bk. I/41.

³¹ Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm (Te'vilâtu Ehli's-Sunne)*, Beyrut, 2004, I/142.

rilen cevap bağlamında bu hükmün neden söz konusu edildiğidir. Aynı şekilde iki konu arasındaki ilişkiyi, hilallerin insanlar ve hac için vakit ölçüleri olduğundan söz edilmiş olmasına bağlamak da yeterli görünmemektedir.³²

O halde evlere arkalarından-kapılarından girme ile hilallerin durumu arasında ne gibi bir ilişki var ki birbirine atfedilen iki konuya aynı âyette yer verilmektedir? Âyetin ifadeleri arasındaki münasebeti doğru tespit edebilmek ve böylece âyetin vermek istediği mesajı doğru anlamak üzere müfessirler tarafından birçok yorum yapılmıştır. Bu konuda yapılan yorumları üç başlık altında toplamak/ele almak mümkündür:

A. Cahiliye Dönemi Uygulamaları Hakkında Uyarı

Evlere arkalarından girilmesinin iyilik olmadığına, kapılarından girmenin gerektiğine dair ifadenin, cahiliye dönemi uygulamalarıyla ilişkilendirilmesi, müfessirler tarafından daha çok üzerinde durulan/dikkat çekilen husustur. Bu konuda nakledilen rivayet ve bilgiler, detaylarında farklılıklar bulunmakla birlikte, var olan olgunun tespiti açısından birbirini tamamlar niteliktedir. Bu rivayetler ya hacdan ve diğer yolculuklardan dönüşlerde ya da sadece uğursuzluk endişesiyle evlerin kapılarından girmekten sakınma anlayışına dair rivayetlerdir.

1. Hacdan ve diğer yolculuklardan dönüşlerdeki cahiliye anlayışının yanlışlığı: Cahiliye döneminde Ensar, hac görevlerini yerine getirip döndükleri zaman evlerinin arkalarından başka bir yerden girmezlerdi. Bu anlayışa rağmen onlardan birisi hacdan geldiğinde evin arkasından girmek yerine kapısından girmişti. Bu hareketinden dolayı kınanınca da bu âyet nazil oldu.³³

İslam'ın ilk dönemlerinde, yerleşik hayat yaşayan kimseler ihrama girdiği zaman, ya evinin arkasından bir delik açarak evine girip çıkardı ya da bir merdivenle evinin üzerine çıkar ve inerdi. Göçebe hayatı yaşayanlar ise,

---

³² Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, İstanbul, 2012, I/212.

³³ Buhârî, "Umre" 18; Muslim, "Tefsir" 23; Taberî, III/283.

çadırın arkasından girip çıkarlardı. İşte bunun üzerine onlara, “kapıdan girmek konusunda zorlanmanız iyilik değildir, asıl iyilik Allah'tan sakınanın iyiliğidir” denilmiştir.³⁴

Bazı insanlar ihramlı oldukları zaman evlerine ve bahçelerine kapılarından girmezlerdi. Hz. Peygamber ve ashabı bir eve girdiler. Ensar'dan Rifâa b. Eyyûb duvara tırmandı ve evin üzerinden girdi. Hz. Peygamber'in yanına vardı. Hz. Peygamber kapıdan çıkınca Rifâa da peşinden kapıdan çıktı. Hz. Peygamber Rifâa'ya: “Seni kapıdan çıkmaya sevkeden nedir?” diye sordu. Rifâa “Senin kapıdan çıktığını gördüm, ben de sana tâbi olarak kapıdan çıktım.” dedi. Hz. Peygamber “Ama ben ahmes bir kişiyim.” buyurdu. Rifâa “Sen Ahmes isen dinimiz birdir.” dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirdi.³⁵

Bir gün Hz. Peygamber ihramlı iken Neccaroğullarına ait bir hurma bahçesine girdi. Onunla birlikte Ensardan Kutbe ibn Âmir de girdi. Hz. Peygamber bahçenin kapısından çıkınca Kutbe de peşinden kapıdan çıktı. Bir adam (yapılan işin yanlış olduğuna dikkat çekmek üzere) “Ey Allah'ın elçisi! Kutbe ibn Âmir ihramlı olduğu halde seninle birlikte kapıdan çıktı” dedi. Hz. Peygamber Kutbe'ye “Sana bunu yaptıran nedir?” diye sorunca o da “Seni öyle yaparken gördüm, ben de senin yaptığın gibi yaptım.” dedi. Hz. Peygamber “Ama ben ahmes bir kimseyim³⁶” deyince Kutbe “Eğer sen ahmes isen ben de ahmesim, senin sünnetini, huyunu ve dinini kabul ettim” dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ “İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir...” âyetini indirdi.³⁷ Bu âyetle, ihrama giren kişilerin aşırıya kaçan bu davranışlarının iyilik olmadığı, Allah'a karşı gelmekten sakınan kimselerin yaptıklarının

³⁴ Râzî, Fahrüddin, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Beyrut, 1981, V/135; Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut, 2006, III/234.

³⁵ Taberî, III/284; Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *en-Nuket ve'l-Uyûn*, Beyrut, I/250.

³⁶ Hamaset, mutaassıp davranmak demektir. İhrama girdikleri zaman evlere girmeyen, çölde herhangi bir gölgede gölgelenmeyen, yağ, yoğurt ve peynir yemeyen kimseler Ahmesî diye isimlendirilirlerdi. Bk. Râzî, V/135.

³⁷ Mukâtil b. Süleyman, I/100; el-Vâhidî, Esbâbu'n-Nüzûl, s. 56-57. Ayrıca bak. Râzî, V/135; İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' İsmâîl, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Kahire, 2000, II/212-213.

iyilik olduğu bildirilmiş ve cahiliye adetlerinin terk edilmesi emredilmiştir.³⁸

Taberî (v. 310), Medinelilerin ihrama girişinin sadece hac veya umre nedeniyle olmadığını, aynı zamanda düşmanlarından yana bir korkuları söz konusu olduğunda bundan emin olmak için ihrama girdiklerini, ihrama girdikleri zaman da evin kapısından değil, arkasından bir delik açarak girdiklerini bildiren benzer rivayetleri nakleder.³⁹

2. Uğursuzluk endişesiyle evlerin kapılarından girmeme anlayışının yanlışlığı: Bir adam bir ihtiyacını gidermek üzere evden çıktıktan sonra herhangi bir nedenle ihtiyacını gidermeden geri döndüğünde, uğursuzluktan dolayı başarısız olacağı düşüncesiyle evinin kapısından değil arkasından girerdi. Allah da evlerine kapılarından girmelerini emretti.⁴⁰ Buna göre ayetin anlamı şöyle olur: Uğursuzluk nedeniyle evlerinize arkadan girmeniz iyilik değildir. Asıl iyilik, sadece Allah'tan sakınan, uğursuzluk sayılan şeylerden korkmayan ve Allah'a tevekkül eden kimselerin yaptıklarıdır.⁴¹ Buna göre evlere kapılarından girmeyi uğursuzluk saymak yanlış olduğu gibi arkalarından girmek de erdemli bir davranış değildir.

3. Nesî' ve haccın ertelenmesi şeklindeki cahiliye anlayışı hakkında bir misal: Cahiliye döneminde insanlar helal ayı haram, haram ayı da helal kılmak suretiyle haccı erteliyorlardı. İşte bu nedenle evlere arkalarından girmekten söz edilmesi, hac ve hac ayları ile ilgili görevlere aykırı davranmanın misali olarak verilmiştir. Buna göre muhalefet etmek, bir işe arkasından yönelmektir.⁴²

İbn Âşûr (v.1393), hilaller hakkında soru soran Müslümanlara hitap edildiği ve nesî' uygulaması cahiliye ehline ait bir uygulama olduğu için, hem hakikat, hem mecaz, hem de anlam itibarıyla bu yorumun uzak bir ihtimal olduğunu belirtmektedir.⁴³

---

³⁸ Râzî, V/135.

³⁹ Taberî, III/287.

⁴⁰ Mâverdî, I/250; Râzî, V/134; İbn Kesîr, II/213.

⁴¹ Râzî, V/134.

⁴² Mâverdî, I/250; Râzî, V/136; Kurtubî, III/235.

⁴³ İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus, 1984, II/199.

Âyetin nüzûl ortamı ile ilgili nakledilen yukarıdaki rivayetler, âyetin zahiriyle de örtüşen rivayetler olup müfessirlerin daha çok kabul ettikleri nüzûl zamanındaki uygulamalardır. Ancak bu rivayetler doğrultusunda âyetin ifadeleri arasında münasebet kurulduğu takdirde, yukarıda da belirtildiği gibi Kur'an'ın i'caz yönlerinden birisi olan âyetin nazım özelliğinden söz etmek zor olacaktır.⁴⁴ Buna rağmen cahiliye dönemi uygulamalarına atıfta bulunan rivayetler esas alınarak hilallerin durumu ile evlere giriş şekline dair ifadeler arasında bir münasebetin var olduğunu ispat etmeye yönelik bir takım izahlar da yapılmıştır.⁴⁵

Bu anlayışı savunanların -zorlama olduğunu düşündüğümüz- gerekçelerini Râzî (v. 606) üç maddede özetlemektedir:

- a. Allah, hilallerin durumundaki değişikliğin hikmetinden, insanlar ve hac için vakit ölçüsü yaptığından söz ederek Hac ibadeti sırasında evlere giriş-çıkış şekli ile ilgili uygulamalar da insanlar tarafından dikkate alınca/benimsenince, bu konuda söz söylemiştir.
- b. Allah, "*Evlere arkalarından girmeniz iyilik değildir*" sözünü, "*sana hilallerin durumunu soruyorlar...*" ifâdesine bağlamıştır. Çünkü bu iki konu ile ilgili konuşmalar aynı dönemde meydana gelmiş, âyet her iki konu hakkında aynı zamanda nazil olmuş, dolayısıyla Allah bu iki konuyu birbirine bağlamıştır.
- c. Hilallerin durumundaki değişikliğin hikmetini soranlara adeta "sizi ilgilendirmeyen şeyler hakkında soru sormayı bırakın da, söz konusu edilmesi sizin için daha önemli olan konulara yönelin. Çünkü siz, evlerinize arka tarafından girmeyi iyilik zannediyorsunuz. Oysa durum hiç de öyle değildir."⁴⁶

Râzî, yukarıdaki rivayetleri, âyetin tertibinde soruna neden olacağı gerekçesiyle tefsire esas alınmasını kabul etmemektedir.⁴⁷ Bu rivayetlerde söz konusu edilen uygulamaların cahiliye döneminin gerçekleri olması, ayetteki ifadelerin bu uygulamalarla ilişkili olduğunu kabul etmemiz için yeterli bir neden değildir. Diğer bir ifadeyle, cahiliye dönemindeki kimi uygulamaların varlığına dair rivayetlerin ayetteki lafızlarla örtüşmesi, âyetin bu uygulamalardan söz ettiği anlamına gelmez. Bu rivayetler nüzûl sebebi olarak değerlendirilmekten çok, yapılmakta olan cahiliye uygulamalarının yanlışlığına

⁴⁴ Râzî, V/135.

⁴⁵ Râzî, V/135-136.

⁴⁶ Râzî, V/135.

⁴⁷ Râzî, V/136.

âyetteki ifadelerle dikkat çekilmesinden ibarettir. Kaldı ki farklı zaman ve mekânlarda, farklı kimselerle ilgili olarak nakledilen rivayetlerin her birisi üzerine âyetin indiğini söylemek hem akla hem de gerçeklere uygun olmaz. Bu konuda unutulmaması gereken hususlardan birisi de, sahabe ve tâbiûnun, âyetin gerçek nüzûl sebebi ile hitap ettiği olayın arasını ayırmayı güçleştirecek şekilde ayetlerin bir olay hakkında indiğini söylemeyi âdet haline getirmiş olmalarıdır.⁴⁸ Bu âyet ile ilgili rivayetler de bu açıdan değerlendirilmelidir.

B. Kadınlara Yaklaşma Şekli Hakkında Uyarı

Evlere arkalarından veya kapılarından girme ifadelerinin zahirî anlamı dışında değerlendirilerek âyette geçen البيوت kelimesiyle kadınların kastedildiğine dair yorumlar da bulunmaktadır.⁴⁹ Bu yorumlar, daha çok بيت kelimesinin lügatlerdeki kadınla ilişkili anlamı üzerine bina edilmektedir. Şöyle ki:

بيت kelimesinin türediği بَاتَ - يَبِيْتُ fiili, mecazi anlamda evlenmek olup⁵⁰, kadından kinaye olarak بيت kelimesi⁵¹ aynı zamanda erkeğin hanımı anlamında da kullanılmaktadır.⁵² Kadınların البيوت diye isimlendirilmesinin nedeni ise, evlere sığınıldığı gibi kadınlara da sığınılmasıdır. Buna göre kadınlarla meşru ilişki biçimini düzenleyen âyetin anlamı şöyle olur: Helal olmayan arka taraflarından kadınlara yaklaşmayın, helal olan önlerinden yaklaşın demektir.⁵³

⁴⁸ Aldemir, Halil, "Esbabı Nüzul Rivayetleri Arasında Görülen Çelişkiler ve Geliştirilen Çözüm Yollarının Tahlili", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 15, Sayı: 48, Erzurum, 2011, (141-159), s. 155.

⁴⁹ Mâverdî, I/250; Beğâvî, I/212; İbnu'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Beyrut, 2003, I/143; Kurtubî, III/235.

⁵⁰ Ezherî, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed, *Tehzibu'l-Luğa*, Kâhire, ty., XIV/225; İbn Sîde, Ali b. İsmâil, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, Beyrut, 2000, IX/526; Zemahşerî, Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *Esâsu'l-Belâğa*, Beyrut, 1998, I/86.

⁵¹ Ezheri, XIV, 335; Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, I/86; İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mûkerrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, ty., II/15.

⁵² İbn Sîde, IX/526; İbn Manzûr, II/15.

⁵³ Mâverdî, I/250; Beğâvî, I/212.

Kronolojik olarak âyetin kadınlarla ilgili olduğu görüşünü ilk defa dile getiren müfessir Mekkî b. Ebî Tâlib (v. 437) olup “ev” ile kadınların kastedildiği, dolayısıyla meşru olmayan şekilde kadınlara yaklaşmanın nehyedildiğine dair görüşün şaz bir görüş olduğunu belirtmeyi de ihmal etmemiştir.⁵⁴ Yaklaşık olarak aynı dönem müfessirlerinden İbnu'l-Arabî (v. 543), bunun bir delile dayanmadan kabul edilebilecek bir görüş olmadığını, böyle anlamayı gerektirecek bir ihtiyaç da bulunmadığını belirtirken⁵⁵ İbn Atiyye (v. 546) ise, bu anlamın uzak bir ihtimal olduğuna, hem bağlama, hem de âyetin üslubuna uygun düşmediğine dikkat çekmiştir.⁵⁶

Doğrusu بيت kelimesinin Arap dilinde kadından kinaye olarak kullanılması gerçeğine karşın, hilallerin durumundan söz edilen bir bağlamda ve buna atıf olarak cinsel ilişki şeklinden söz edilmiş olması, isabetli bir yaklaşım görünmemektedir.

C. Bir İşe Yaklaşmanın Doğru ve Yanlış Yöntemi Hakkında Verilen Misal

“İyilik/erdem, evlere arkalarından girmeniz değildir. Ama iyilerdemli davranış, Allah'a karşı gelmekten sakınan insanın davranışudur. Öyleyse evlere kapılarından girin.” ifadesinin zahiri anlamından, cahiliye dönemi uygulamalarının bir ibadet olmadığı sonucu çıkarılmaktadır.⁵⁷ Ancak vurgulanmak istenen asıl husus, zahirî anlamı değildir.⁵⁸ Nitekim Fîrûzâbâdî (v. 817), “الباب-kapı” kelimesinin, bir işin giriş ve çıkışı anlamına geldiğini, daha sonra örnek olarak verdiği “وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا” cümlesinin de “işlere olması gereken doğru tarafından yaklaşın!” anlamında olduğunu belirtmektedir.⁵⁹ Buna göre

⁵⁴ Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed, *el-Hidâye ilâ Bulûğî'n-Nihâye*, Baskı yeri ve tarihi yok, I/633.

⁵⁵ İbnu'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Beyrut, 2003, I/143.

⁵⁶ İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Ğalib b. Abdirrahman, *el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Beyrut, 2001, I/262.

⁵⁷ Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, 1979, I/685.

⁵⁸ Râzî, V/136.

⁵⁹ Fîrûzâbâdî, Mecduddiîn Muhammed b. Yakûb, *Besâiru Zevi't-Temyîz fi Latâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, Kahire, 1996, II/199.

âyette, iyiliğin gereken şekilde yapılması ile uygun olmayan bir şekilde yapılmasına dair bir misal verilmekte,⁶⁰ mecâzî anlamda bir probleme yaklaşımın doğru ya da yanlış şekline işaret edilmektedir.⁶¹ Nitekim “evlere arkalarından girmek”, doğru yöntemden sapmak; “evlere kapısından girmek” ise dosdoğru yönetime sınıksız sarılmaktan kinaye yapılmıştır. Bu, kinaye ile ilgili bilinen bir yöntemdir. Çünkü kim başkasını doğruya yönlendirirse, işe kapısından yaklaşması gerektiğini söyler. Bunun tersi olan durumlarda ise, “işe kapısından başka bir yerden gitti” denir.⁶² Böylece genelde bütün meselelere yaklaşım şekli, özelde ise Hz. Peygamber’e soru sorma konusu ile ilgili bir uyarı yapılmaktadır. Şöyle ki: Âyette zahîrî anlam itibarıyla söz konusu tarihî olaylara gönderme yapılsa da, “eve arkadan girmek” deyimiyile “işin doğasına aykırı davranmak”; “eve kapıdan girmek” deyimiyile de işin doğasına ve mantığına uygun hareket etmek” anlatılmaktadır. Çünkü işin doğal çehresini değiştiren kimse evinin kapısını değiştirip arka tarafından giren kimse gibidir. Dolayısıyla “Evlere kapılarından girin” ifadesi, “iş tutarken işin doğasına uygun davranın; her işi kendi mantıkî çerçevesi içerisinde ve makul biçimde halledin, aksi davranışlarda bulunmayın” anlamındadır.⁶³ Evlere, kapıları dururken başka yerlerinden girmek nasıl uygun bir hareket değilse, insanın, kendisini ilgilendirmeyen ve hatta mahiyetini anlayamayacağı şeyleri sormasının da o kadar yersiz bir hareket olduğu, insanın Allah’tan sakınması, yasaklarından kaçınması gerektiği hatırlatılmaktadır.⁶⁴ Esed’in (v. 1992) ifadesiyle ayet, gerçek erdemliliğin, yalnızca çeşitli dinî görevlerin yerine getirilmesi için konulmuş şekil ve sürelerle uymaktan ibaret

⁶⁰ Mâverdi, I/251; Râzî, V/136; Zerkeşi, I/41; Elmalılı Hamdi Yazır, I/685.

⁶¹ Duman, III/68.

⁶² Râzî, V/136.

⁶³ Çağıl, Necdet, “Hakikat-Mecaz Kutuplaşması Bağlamında Kur’an’da Temsilî (Simgesel) Anlatım”, *İslamî İlimler Dergisi*, Yıl:8, Cilt: 8, Sayı: 1, Bahar 2013 (93/112), Ankara, 2013, s. 100.

⁶⁴ Çetin, Mustafa, “Âyet ve Sûreler Arasındaki Münasebet ve İncicam”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir, 1989 (s. 505-543), s. 513.

olmadığını, bu şekil ve süreler her ne kadar önemli olsa da, her eylemin, ancak ruhsal “giriş kapısı”ndan, yani Allah'a karşı sorumluluk bilinci duyarak yaklaşıldığı takdirde gerçek hedefine ulaşabileceğini bildirmektedir.⁶⁵

Hiz. Peygamber'e sorulan soru nedeniyle yapılan uyarıya gelince; âyet ile ilgili göze çarpan en önemli husus, hilallerle ilgili soruya verilen cevabın, sorulan sorunun beklenen cevabı olmadığıdır.⁶⁶ Çünkü soru, ilk gününden son gününe kadar hilalin neden farklı şekillerde olduğu ile ilgili iken, verilen cevap, hilalin vakit ölçme aracı olduğu şeklindedir. O halde “İyilik/erdem, evlere arkalarından girmeniz değildir... evlere kapularından girin” ifadesiyle sorulan soruya neden istenilen cevabın verilmediği anlatılmış olmakta, Hiz. Peygamber'e böyle bir soru sormak, kapı dururken evlere arkalarından girmeye benzetilmektedir. Buna göre “meselelerinizi tersyüz etmeniz, soruları tersinden sormanız iyilik değildir. Asıl iyilik bundan sakınanın iyiliğidir” denmektedir.⁶⁷

Cemâluddîn Kâsimî (v. 1332) de bu ifadenin, Hiz. Peygamber'e sorulmaması gereken konuların sorulmasına karşı bir uyarı niteliği taşıdığı görüşünü savunarak şu tespitleri nakletmektedir:

“İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir...” ifadesi, “uygun olmayan şekilde istekte bulunuyorsunuz” demektir. Dolayısıyla peygamberliği ilgilendirmeyen konularda Hiz. Peygamber'e soru sormak ile ilgili bir misal verilmiştir. Peygambere bu tür sorular sormak, yöntemden sapmaktır. Çünkü ilimler iki çeşittir: Meslek bilgisi, yıldızların hareketleri, madenler, bitkiler, hayvanların özelliklerine dair bilgi gibi insanın geçimini ilgilendiren dünyevî bilgi. Bunları bilmenin yolu Hiz. Peygamber'den başkasına sormaktır. İkinci çeşit ilimler ise dini ilimler olup iyilik denilen şeylerdir. Bunlar ise Hiz. Peygamberden başkasından öğrenilmez.⁶⁸

⁶⁵ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, (Tercüme: Ahmet Ertürk-Cahit Koytak), İstanbul, 1997, s. 54.

⁶⁶ Şimşek, I/212.

⁶⁷ Zemahşerî, I/395; Beydâvî, Nâsiruddîn Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Beyrut, ty., I/127; Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Beyrut, 1998, I/164; Zerküşî, I/41; Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmûd, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'u'l-Mesânî*, Beyrut, ty., II/74; Reşîd Rızâ, Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Hakîm*, Kahire, 1947, II/206; Şimşek, I/212.

⁶⁸ Kâsimî, Cemâluddîn, *Mehâsinu't-Te'vîl*, Mısır, 1957, II/473.

Burada yanlış ve ters olarak nitelendirilen husus, Hz. Peygamber'e sorulması gerekmeyen sorunun sorulmasıdır. Çünkü Hz. Peygamber'e astronomi ile ilgili soru sormak, Allah'ın hükümlerini tebliğ etmek üzere gönderilen Peygamberi bir astronom ve Kur'an'ı da bir astronomi kitabı yerine koymak; sıradan bilginin amaçlarıyla peygamberlik bilgisinin gerektirdiği hususları birbirinden ayırmamak, işe tersinden başlamak demektir.⁶⁹ Peygamberin görevi, insanlara astronomiyle ilgili bilgiler vermek değil, dinî konularda insanları bilgilendirmek olduğuna göre âyette "evlere arkalarından girmek" ifadesi, Türkçedeki "evin kapısı dururken bacasından girmek" anlamında bir deyim olarak kullanılmıştır. Bu deyimleşmenin temelinde, Medineni Arapların geleneği olabilir. Ama artık söz, deyimleşmiştir ve deyim anlamına almak gerekir.⁷⁰ Buna göre âyetin bu kısmı şöyle anlaşılmalıdır: "*Erdem, işlere tersinden başlamak değildir... İşlere düzgün/doğru dürüst bir şekilde başlayın...*" veya "*erdem, meseleleri çarpıtmak değildir... Meselelere usulünce/yol yordam bilerek başlayın...*"⁷¹

Âyetin, başarısızlığa uğrayan kimselerin evlerine moralsiz girmelerini ifade ettiği, amacına ulaşamamanın psikolojik ve ailevî problemler yarattığına dikkat çektiği, "evlere arkalarından girme" ifadesinin, başarısızlığın meydana getirdiği moralsizlik, çöküntü ve ıstırap demek olduğu⁷² gibi hem dil, hem de âyetin bağlamıyla örtüşmeyen yorumların zorlama yorumlar olduğunu düşünüyoruz.

SONUÇ

Kur'an, anlaşılması ve hayata yansıtılması amacıyla Arapça bir kitap olarak Allah tarafından indirilmiştir. Bir tarafta âyetlerinin apaçık olduğu bildirilirken diğer taraftan bazı ayetlerinin anlaşılmasında ciddi zorluklar yaşandığı da bir gerçektir. İlk muhataplar tarafından (bazı istisnalar dışında) fazla sorun teşkil etmeyen bu durum sonraki nesiller için oldukça önem arz eder hale gelmiştir. Kur'an'ın doğru anlaşılmasını zorlaştıran nedenler ile il-

⁶⁹ Yazır, I/685.

⁷⁰ Şimşek, I/212.

⁷¹ Bilgin, Abdülcelil, *Kur'andaki Deyimler ve Zemahşeri'nin Keşşâfı*, Ankara, 2008, s. 261.

⁷² Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, İstanbul, 2002, II/470.

gili birçok faktörden söz edilebilir. Bugün itibariyle Kur'an'da yer verilen kelime, deyim ve misallerin, ilk muhatap toplumun dil özellikleri ve nüzûl ortamı dikkate alınmadan yorumlanması, âyetler veya bir âyette yer alan ifadeler arasındaki ilişkinin göz ardı edilmesi, anlam(a) sorunlarının başlıca nedenlerindedir.

Hem nüzûl döneminin dil özellikleri, hem lafza aşırı bağlı kalarak tercüme anlayışı, hem de nüzûl ortamıyla ilgili rivayetlere gerektiğinden fazla anlam yüklenmesi nedeniyle anlam sorunu olduğunu, dolayısıyla mesajının/maksadının doğru anlaşılmadığını düşündüğümüz âyetlerden birisi de Bakara sûresinin 189. âyetidir. Âyetin asıl konusu, hilallerin durumu ile ilgili sorulan soruya, soruların beklemediği ve kendilerine daha öncelikli olarak lazım olan bir cevabın verilmesidir. Daha sonra bu konuya atf olarak evlere arkalarından girmenin erdem olmadığı bildirilmiş, kapılarından girilmesi emredilmiştir. İlk bölümünde hilallerin durumu ile ikinci bölümünde zahirî anlamıyla evlere arkalarından-kapılarından giriş konusunun birlikte zikredilmesi arasında bir ilişkinin kurul(a)maması, âyetin sadece cahiliye dönemi uygulamalarına tarihsel atıflarda bulunduğu şeklindeki bir anlayışın oluşmasına neden olmaktadır.

“Sözü söyleyenin, daha önemli hususu terk etmesi nedeniyle kınanması ve daha önemli olanın zikredilmesi” şeklinde tanımlanan *Uslûbu'l-Hakîm* sanatının bir örneği olan bu âyette, hilallerle ilgili sorulan soruya, asıl sorulması gerekenin başka bir husus olduğunu bildiren, muhatapın beklemediği bir cevap verilmiştir. Sorulan soru, hilallerin geçirdiği merhaleleri kozmolojik açıdan öğrenmeye yönelik iken, verilen cevap, hilallerin Allah'a ibadet zamanlarının kendisiyle belirlendiği vakit ölçüleri olduğu şeklindedir. Bu cevap ile hilallerin kozmolojik açıdan nasıl bir yapı arz ettiğinin sorulması yerine dini açıdan hangi öneme sahip olduğunun sorulması gerektiğine işaret edilmiştir.

Aslında Üslûb-i Hakîm, sadece edebi bir sanat olarak değil, aynı zamanda bir eğitim-öğretim yöntemi olarak ele alınmalıdır. Buna göre hem davetçi hem de eğitimciler, sorulan sorulara cevap verirken, muhatap için gerekli olan hususların yanı sıra ihtiyaç duyacağı düşünülen başka meselelerin var olabileceğini dikkate alarak izah etmelidirler. Yûsuf (a.s)'ın, zindan arkadaşlarının gördüğü rüyalarının ne anlama geldiğini sormaları üzerine cevap

verirken bu yöntemi uyguladığına dair pratik bir örnek Yûsuf sûresinin 36-41. âyetleri arasında anlatılmaktadır.

Zahirî anlamıyla âyetin evlere arkalarından girmeyi yasaklayan, kapılarından girmeyi emreden ikinci bölümü ile hilallerin durumundan söz eden ilk bölümü arasında ne gibi bir münasebetin bulunduğu konusu, müfessirlerin, en çok zorlandıkları tenâsüb konularından birisidir. Cahiliye dönemi uygulamalarına dair rivayetlerin ön plana çıkarılması, hem âyetin baş tarafı ile irtibatını zorlaştırmakta, hem de âyetin sadece o dönem ile ilgili bazı yanlış uygulamalara atıfta bulunduğu düşüncesine neden olmaktadır. Nakledilen rivayetlerde sözü edilen cahiliye dönemi uygulamaları, tarihî gerçeklik itibarıyla reddedilemeyebilir. Ancak bunların tamamını âyetin nüzûl sebebi veya âyetin anlamını belirleyici olarak algılamak isabetli görülmemektedir. Doğrusu bir uygulama veya davranışın nüzûl döneminde var olması başka, bunların herhangi bir âyet ile ilişkilendirilmesi ise daha başkadır. Bir uygulamanın var oluşu, benzer ifadelerin bulunduğu bir âyetle mutlaka ilişkilendirmeyi gerektirmediği kanaatindeyiz.

Evlere girme şekli ile kadınlara yaklaşma şeklinin anlatılmak istendiğine dair yapılan yorumlar ise âyetin bağlamı ile uzaktan yakından ilgisi yoktur. Lugat açısından kadından kinaye olarak بیت kelimesinin aynı zamanda erkeğin hanımı anlamında kullanılması da bunu makul hale getirmemektedir.

Yukarıda ifade edilen her iki durumda da *“iyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir. Ama iyi davranış, Allah’a karşı gelmekten sakınan insanın davranışdır. Öyleyse evlere kapılarından girin”* ifadesi ile hilallerin durumuna dair soru ve cevap arasında bir münasebet kurulması, âyetteki anlam bütünlüğünü sağlamaması nedeniyle uygun görünmemektedir. Bu durumda en uygun yaklaşım, hilallerin durumuna dair soru sorma şekline yönelik uyarının bir deyim halinde ifade edilmesidir. Bir deyim olarak *“eve kapıdan girmek”*, bir probleme doğru yaklaşmak veya işin doğasına uygun davranmak anlamına gelirken, *“eve arkadan girmek”* ise bir probleme yanlış yaklaşmak veya işin doğasına aykırı davranmak demektir. Buna göre âyet, Hz. Peygamber’e, görev alanı içerisine girmeyen astronomi vb. alanlarla ilgili soru sormanın, evin kapısı dururken arkasından girmek gibi yanlış ve anlamsız bir davranış olduğunu bildirmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed**, Ali Zuvârî, *Uslûbu'l-Hakîm fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Cezayir, 2014.
- Aldemir**, Halil, "Esbabı Nüzul Rivayetleri Arasında Görülen Çelişkiler ve Geliştirilen Çözüm Yollarının Tahlili", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 15, Sayı: 48, Erzurum, 2011, (141-159).
- Âlûsî**, Şihâbuddîn Mahmûd, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'u'l-Mesânî*, Beyrut, ty.
- Azîmâbâdî**, Muhammed Şemsu'l-Hak, *Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Suneni Ebî Davûd*, Tahkik: Abdurrahman Muhammed Osman, Medine, 1968.
- Bayer**, İsmail, "İbn Kemâl'in "el-Üslûbu'l-Hakîm" Risalesinde İlgili Âyetlere Bakışı ve es-Sekkâki Eleştirisi", *İLTED (İlahiyat Tetkikleri Dergisi)*, Erzurum, 2016/1, Sayı: 45, (215-231), s. 222-223.
- Bayraklı**, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, İstanbul, 2002, II/470.
- Beğâvî**, Ebu Muhammed Huseyin b. Mes'ud, *Meâlimu't-Tenzîl*, Riyad, 1409.
- Beydâvî**, Nâsiruddîn Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Beyrut, ty.
- Bilgin**, Abdülcelil, *Kur'andaki Deyimler ve Zemahşerî'nin Keşşâf'ı*, Ankara, 2008.
- Buhârî**, Muhammed b. İsmail, *Câmiu's-Sahîh*, İstanbul, 1981.
- Cerrahoğlu**, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara, 1989.
- Curcânî**, Muhammed Şerîf, *et-Ta'rîfât*, Beyrut, 1985.
- Çağıl**, Necdet, "Hakikat-Mecaz Kutuplaşması Bağlamında Kur'an'da Temsilî (Simgesel) Anlatım", *İslamî İlimler Dergisi*, Yıl:8, Cilt: 8, Sayı: 1, Bahar 2013 (93/112), Ankara, 2013.
- Çetin**, Mustafa, "Âyet ve Sûreler Arasındaki Münasebet ve İncicam", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir, 1989 (s. 505-543).
- Dölek**, Adem, "Edebî Açından Hadîslerde "Üslûb-i Hakîm" ve Önemi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum, 2001, (15/2001, 325-340).
- Duman**, Zeki, *Beyânu'l-Hak*, Ankara, 2006.
- Durmuş**, İsmail, "Üslûb-i Hakîm", *DİA*, Ankara, 2012, 42/381.
- Esed**, Muhammed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, (Tercüme: Ahmet Ertürk-Cahit Koytak), İstanbul, 1997.
- Ezherî**, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-Luğa*, Kâhire, ty.
- Fîrûzâbâdî**, Meccuddîn Muhammed b. Yakûb, *Besâiru Zevi't-Temyîz fî Latâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, Kahire, 1996.
- İbn Âşûr**, Muhammed Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus, 1984.
- İbn Atiyye**, Ebû Muhammed Abdulhak b. Çalib b. Abdurrahman, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Beyrut, 2001.
- İbn Kesîr**, Ebu'l-Fidâ' İsmâîl, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Kahire, 2000.
- İbn Manzûr**, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, ty.
- İbn Sîde**, Ali b. İsmâîl, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, Beyrut, 2000.

- İbnu'l-Arabî**, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Beyrut, 2003.
- İbnu'l-Cevzî**, Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman ibn Ali, *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, Beyrut, 1983.
- Kâsımî**, Cemâluddîn, *Mehâsinu't-Te'vîl*, Mısır, 1957.
- Kattân**, Menna', *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'an*, Suûdi Arabistan, 2000.
- Kazvîni**, el-Hafîb, *el-Îzâh fî Ulûmi'l-Belağâ*, Beyrut, 2003.
- Kurtubî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut, 2006.
- Mâturîdî**, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm (Te'vilâtu Ehli's-Sunne)*, Beyrut, 2004.
- Mâverdî**, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *en-Nuket ve'l-Uyûn*, Beyrut, ty.
- Mekkî** b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed, *el-Hidâye ilâ Bulûğî'n-Nihâye*, Baskı yeri ve tarihi yok.
- Mukatîl** b. Süleyman b. Beşir el-Ezdî, *Tefsîru Mukatîl b. Süleyman*, Beyrut, 2003
- Mübârekfûrî**, Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim, *Tuhfetu'l-Ahvezî bi Şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, Beyrut, 1990.
- Müslim**, b. Haccâc, *Sahihu Müslim*, İstanbul, 1981.
- Nesefî**, Ebu'l-Berekât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmud, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Beyrut, 1998.
- Râzî**, Fahrüddin, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Beyrut, 1981, V/135.
- Reşîd Rızâ**, Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Hakîm*, Kahire, 1947.
- Sâbûnî**, Muhammed Ali, *Safoetu't-Tefâsîr*, Beyrut, 1981.
- Sekkâkî**, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali, *Miftâhu'l-Ulûm*, Beyrut, 1987.
- Şimşek**, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, İstanbul, 2012.
- Şirâzî**, Nâsır Mekârim, *el-Emsel fî Tefsîri Kitâbillahi'l-Munezzel*, Kum, 1379 (hicri).
- Taberî**, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, Kâhire, 2001.
- Vâhidî**, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'an*, Beyrut, 1991
- Yazır**, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, 1979.
- Zemahşerî**, Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Akâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, Riyad, 1998.
- _____, *Esâsu'l-Belâğâ*, Beyrut, 1998.
- Zerkeşi**, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'an*, Kahire, 1984.